

Récsei Noémi

**„Nemcsak tanítunk, hanem jelen vagyunk – emberként”
Interjú dr. Modla Zsuzsannával**

A társadalmi felelősségvállalás nem külön iskolai feladat, amit kipipálhatunk – vallja Modla Zsuzsanna –, hanem szemlélet, ami a mindennapokban dől el. Ahogy az interjúból is kiderül: a segítő attitűd nem a tanterv részét kellene, hogy képezze, hanem a pedagógiai kapcsolat minőségében lenne kívánatos megjelennie. Gyakran azonban hiányzik a minta: ki, miért, hogyan ad? És miért fontos, hogy a gyerekek – és rajtuk keresztül a felnőttek is – megtapasztalják, hogy az adakozás nem kivételes cselekedet, hanem természetes része a közösségi létnek? A téma kapcsán dr. Modla Zsuzsanna – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karának adjunktusa – áll olvasóink rendelkezésére.

Forrás: Tombor Zoltán

Milyen szerepe van az iskolának – és benne a pedagógusnak – abban, hogy a diákokban kialakuljon a társadalmi felelősségvállalás és az együttérzés képessége?

Az együttérzésre való képesség nagyrészt tanult viselkedés, és ebben az iskolának, illetve a pedagógusnak kulcsszerepe van. A fejlődéslélektan eredményei (például Lara B. Aknin kutatásai) szerint már nagyon fiatal korban örömeztetés társul a segítséghez, de ez a természetes hajlam csak akkor válik belső értéké, ha a gyermek olyan környezetben nő fel, ahol az együttérzés modellálása mindennapos tapasztalat. A társadalmi felelősségvállalás azonban nemcsak empátiát, hanem tudást is feltételez – a szociális problémák, egyenlőtlenségek és rendszerszintű összefüggések megértése pedig éppúgy az oktatás feladata, mint a készségek fejlesztése. Továbbá úgy gondolom, hogy a pedagógus nem csupán tudásközvetítő, hanem példakép és közösségformáló is. Munkája révén olyan mintákat közvetít, amelyek hozzájárulhatnak egy együttérzőbb, felelősegteljesebb generáció neveléséhez – és végső soron egy igazságosabb társadalomhoz.

Ennek fényében miért nem válik automatikusan minden gyerekből adakozó, társadalmilag érzékeny felnőtt?

Azért, mert – ahogy említettem is – bár az abból fakadó örömeztetés, hogy segítünk, adunk, már kisgyermekkorban megjelenik (Lara B. Aknin kísérleteiben például a 22 hónapos gyerekek boldogabbnak tűntek akkor, amikor saját cukorkájukat osztották meg egy másikkal, mint amikor kaptak), de ahhoz, hogy ez a hajlam tartós, belső értéké érjen, következetes megerősítésre van szükség: megfelelő környezeti minták, nevelési gyakorlatok és közösségi visszajelzések révén. Albert Bandura szociális tanuláselmélete is arra világít rá, hogy a gyerekek mások viselkedését megfigyelve, modellkövetés útján tanulják meg, mi az, amit érdemes, elfogadott vagy épp elismert csinálni.

Amennyiben azt feltételezzük, hogy a gyerekek eredendően nyitottak és együttérzők, miért nem visszük magunkkal ezt a felnőttkorra is? Mit gondolsz, hol „veszítjük el” ezt a készséget útközben? Hogyan tudjuk megelőzni azt, hogy ez a készség ne kopjon ki?

Ez azzal magyarázható, hogy amennyiben a környezet inkább a versengést, az egyéni érvényesülést és a sikerorientált szemléletet jutalmazza – miközben az empátiát naivitásnak, a segítségnyújtást „gyengéségnek” tünteti fel –, akkor ez a természetes proszociális hajlam háttérbe szorul, sőt akár szégyellnivalóvá is válhat. Tehát az együttérzésre való hajlam önmagában nem elég, ha egy gyerek nem olyan mintákat lát, amely ezt kultiválná, nem válik a társadalmi problémákra érzékeny felnőtté.

A társadalmi segítségnyújtás sokak szemében még mindig plusz dolog, nem természetes része az életnek. Jól gondolom? Szerinted miképp lehet elérni, hogy ez ne egy rendkívüli cselekedet, hanem belső igény legyen?

Sajnos ez egy teljesen jogos felvetés: sokak számára a segítségnyújtás továbbra is *rendkívüli tett*, afféle „plusz”, amit jó érzésű emberek időnként megtesznek – de nem feltétlenül a mindennapok része. Ennek szerintem legfőbb oka az, hogy a társadalmi attitűdjeink – és ezen belül a nemzeti értékorientációink is – gyakran az individualizmus, az önérvényesítés és az anyagi biztonság köré szerveződnek. A magyar értékrendszer például – ahogy több nemzetközi vizsgálat (például a

European Values Study) is mutatja – sok tekintetben individualista, és meglehetősen alacsony a társadalmi bizalom szintje. Ez pedig nem kedvez a „szövetként” működő társadalmi gondolkodásnak, amelyben az odafordulás és az egymásra számítás természetes. Azt is sokan gondolják, hogy a társadalmi problémák megoldása az állam feladata, nem pedig az egyéné. Így a „giving” gyakran elmarad, vagy megmarad az eseti, a morális gesztus szintjén. Ahhoz, hogy az adakozás, az együttérzés, a társadalmi felelősségvállalás egyfajta belső igény legyen, kultúrát kell köré építenünk. Ehhez egyrészt példákra van szükség: olyan mintákra, amelyek megmutatják, hogy a törődés nem luxus, hanem az emberi méltóságunk része. Másrészt tapasztalatra: a segítségnyújtás örömét és jelentőségét saját élményként kell átélni. Ebben lehet kulcsszerepe az oktatásnak.

Mitől lesz az adományozási vagy segítő gesztus tudatos, fenntartható és hatékony? És hogyan lehet ezt a szemléletet átültetni a mindennapi életbe – egyéni, iskolai vagy szervezeti szinten?

A segítő szándék önmagában érték – ezt hadd hangsúlyozzam –, de a jó szándék önmagában nem garancia a jó segítségre. A tudatosság épp abban áll, hogy megpróbáljuk *érteni a társadalmi összefüggéseket*, tájékozódunk a problémákról, és megvizsgáljuk: milyen módon tudunk valódi hatást gyakorolni. Ez nemcsak empátiát, hanem rendszerszintű gondolkodást is igényel. Ezt nevezi Paul Bloom szociálpszichológus „racionális törődésnek”. Ne csak jót, hanem *jól* is tegyünk. Egyéni szinten ez azt jelenti, hogy informált döntést hozunk: utánanézőnk a szervezetek működésének, átláthatóságának, hatásmutatóinak – nemcsak az alapján adunk, hogy mi tetszik vagy mi megható, hanem azt is figyelembe vesszük, hol tudunk valóban változást elérni. És ha nem szervezetet, hanem egy konkrét embert – egy rászoruló családot, hajléktalant, idős szomszédot – támogatunk, akkor is ugyanez a tudatosság érvényes: odafigyelünk az egyedi helyzetére, tisztelettel közelítünk, és valódi kapcsolatot keresünk, nemcsak gesztust gyakorlunk. A segítség nem rólunk szól – hanem arról, akinek szüksége van rá. Iskolai szinten különösen fontos lenne, hogy a segítség ne formális kötelezettség, hanem belsőleg értett és megélt tapasztalat legyen. A Magyarországon működő kötelező iskolai önkéntesség rendszerét sok diák inkább teherként éli meg – és szakmai szempontból is problematikus, ha nincs valódi fogadókészség, beágyazottság, értelmezés. Ezért a valódi társadalmi felelősségvállalás nem „külső ügy” és főleg nem kommunikáció. A legjobb példák nem külön társadalmi szerepvállalási projektként működnek, hanem úgy, hogy az üzleti modell maga épül a pozitív társadalmi hatásra – legyen szó inkluzív foglalkoztatásról, fenntartható gyártásról vagy a dolgozók mentális jóllétének támogatásáról. Mindez nem idealizmus, hanem hosszú távú stabilitás.

Sok pedagógus érzi úgy, hogy már így is túlterhelt. Hogyan lehet mégis helyet találni a segítő szemléletformálásnak az oktatásban, akár kis lépésekben is?

A pedagógusok túlterheltsége nagyon is valós probléma, ezért a segítő szemléletformálást nem plusz feladatként kell értelmezni, hanem pedagógiai attitűdként, amely szervesen beépülhet a meglévő nevelési helyzetekbe. Nem arról van szó, hogy külön „segítségórákat” kell tartani, hanem például, hogy miként reagálunk egy osztálydinamikai helyzetre, milyen példákat hozunk egy irodalomórán, hogyan beszélünk egy aktuális társadalmi eseményről, ha nemcsak tanítunk, hanem jelen vagyunk – emberként. A diákok nemcsak a tananyagra, hanem a kapcsolatra emlékeznek. Egy figyelmes kérdés, egy bizalommal teli légkör sokszor nagyobb hatással van rájuk, mint bármilyen készségfejlesztő modul. A segítő szemléletformálás tehát nem a tantervhez adódik hozzá, hanem a pedagógiai kapcsolat minőségében jelenik meg.

A pedagógusok fontos mintát adnak, de nem egyedül nevelnek. Milyen szerepet játszanak a közösségek – például a helyi kezdeményezések, a civil szervezetek vagy akár vállalatok – a társadalmi érzékenyítésben?

Na igen, a nevelés nem zárható be az iskola falai közé. A társadalmi érzékenyítés sikeréhez az kell, hogy a környezetükben több ponton is olyan mintákkal találkozunk, amelyek a törődés, a felelősségvállalás és a közösségi gondolkodás értékét közvetítik. A helyi kezdeményezések – mint egy jótékonyági gyűjtés, egy közösségi kert, egy iskolát támogató civil program – azt mutatják meg, hogy az állampolgári cselekvés lehetséges, értelmes és örömteli. A civil szervezetek kulcsszerepet játszanak abban, hogy a társadalmi érzékenyítés ne csak elmélet maradjon. Egyrészt elméleti ismereteket tudnak adni – például a társadalmi igazságtalanságokról, hátrányos helyzetű csoportokról vagy fenntarthatósági kérdésekről. Másrészt olyan tapasztalati tanulást kínálnak, amely során a gyerekek és fiatalok aktívan részt vehetnek a segítő tevékenységekben – legyen szó önkéntességről, adománygyűjtésről vagy közösségi programokról. A vállalatok szerepe akkor hiteles, ha túlmutat azon, hogy „megjelent egy logó”. Ha egy fiatal azt látja, hogy a cég valóban jelen van a közösség életében: aktívan hozzájárul a helyi környezet fejlesztéséhez, etikus módon bánik a dolgozóival, felelősen választ beszállítókat és nemcsak a külsőségekben, hanem a működés mélystruktúrájában is értékeket képvisel, az nagyon hasznos. Ha azt hallja otthon, hogy „apa munkahelyén figyelnek a dolgozók jóllétére”, vagy azt látja, hogy egy cég támogatja a helyi óvodát, akkor az érzékelhető mintává válik: a társadalmi felelősség nem absztrakció, hanem a mindennapi élet része. A pedagógus tehát nem egy magányos sziget, hanem egy társadalmi ökoszisztéma része. Minél több ponton találkozik a gyerek ugyanazzal az értékkel – otthon, iskolában, utcán, médiában –, annál nagyobb az esélye, hogy az érték belső normává válik.

A „giving” szemlélet újfajta kapcsolódást jelent a világhoz: személyesebb, hosszabb távú elköteleződést. Még mit takar ez a szemlélet?

A „giving” nemcsak adományozást jelent, hanem egy mentalitást: annak a megértését és tudatosítását, hogy a világ dolgaiért nemcsak mások felelősek, hanem mi magunk is felelősséget vállalhatunk – sőt kell is felelősséget vállalnunk – azért, ami körülöttünk történik. Ez a szemlélet magában foglalja a részvételt, az odafigyelést, a kapcsolódás szándékát – vagyis azt, hogy nem vagyunk közömbösek mások szenvedése, kirekesztése vagy esélytelensége iránt. A „giving” gondolkodásmód tehát nem egy-egy gesztusra szűkül, hanem hosszú távú elköteleződést jelent: rendszeresen visszatérünk ugyanahhoz az ügyhöz, közösséghez vagy emberhez; követjük, mi történik vele; és nem tűnünk el egyetlen akció után.

Hogy látod, mennyire van erre felkészülve a (szlovákiai) magyar társadalom – és az oktatási rendszer erre a szemléletre?

Ami a társadalmi fogadókészséget illeti: azt feltételezem, hogy a szlovákiai magyar közegre is jellemző egyfajta történelmi óvatosság, társadalmi bizalmatlanság és individualista értékrend – ahogy ez a magyar társadalomban is jelen van. A társadalmi részvétel, a közösségi felelősségvállalás gyakran nem belső indíttatásból, hanem külső ösztönzésre történik (például kampány, kötelezettség). Sokszor hiányzik a minta: ki, miért, hogyan ad? Az oktatási rendszer pedig – bár óriási lehetősége lenne ezen változtatni – jelenleg ritkán kezeli a „giving” kultúrát integrált nevelési célként. Azonban van tér a változásra. Mert a gyerekekben megvan az érzékenység és a nyitottság – csak közösségi és pedagógiai keretek kellene, ahol ez értelmet

nyerhet. És ha egyszer valaki megtapasztalja, hogy az ő cselekedete számít, az identitássá tud válni. A „giving” nemcsak jobb világot jelent, hanem értelmesebb önképet is.

Szerinted hogyan lehet a fiatalokkal hiteles módon beszélni társadalmi felelősségvállalásról, anélkül, hogy az üzenet távolivá válna?

Szerintem a mai fiatalok hiperkonnectáltak – rengeteg inger, narratíva és kampány között élnek. Nem akarom bagatellizálni a közösségi média torzításait, és lehet, hogy én vagyok túl optimista, vagy csak szerencsés, mert sok okos fiattal találkozom, de meggyőződésem, hogy a hitelesség iránti érzékük sokkal kifinomultabb, mint azt sokan gondolják. Nem lehet nekik „csak úgy” eladni a társadalmi felelősség eszméjét – átlátnak az üres szlogeneken, a PR-fogásokon, a kényszeres erkölcsi tanmeséken. Ezért is tévednek azok a vállalatok, amelyek azt hiszik, hogy ha kiírják magukra az *inkluzivitást* vagy a *zöld szemléletet*, a fiatalok azonnal csatlakoznak majd hozzájuk. És hasonlóan tévúton jár az az iskola is, amely a kötelező önkénteskedést egy érzékenyítő eszköznek gondolja. A legtöbb fiatal pontosan érzi, ha valami csak kirakat, nem pedig valódi, belülről fakadó értékválasztás. És hogy hogyan lehet hitelesen beszélni a társadalmi felelősségről? Egyszerűen: nem kell hazudni.

Továbbmegyek: hogyan lehet összekapcsolni az iskolai oktatást és a valós társadalmi ügyeket úgy, hogy közben ne csak tananyagátadás történjen, hanem empirikus tapasztalatokkal is felruházza a diákokat?

Szerintem akkor működik jól az oktatás, ha az elmélet és a valóság nem válik szét élesen. Fontosak a statisztikák, a rendszerszintű összefüggések ismerete pedig elengedhetetlen, ahogy említettem is már, de ha ezek „életre tudnak kelni”, tapasztalattal is tudnak párosulni, az nagyon hatékony lehet. Épp ezért hasznos lehet civil szervezetek, a témában jártas szakemberek és – megfelelő körülményekkel – akár az érintettek bevonása is az oktatásba. Ez utóbbinál különösen fontos a biztonság és a méltóság védelme: senki ne legyen „tananyag”! Mind az érintetteknek, mind a hallgatóknak biztonságos teret kell biztosítani. Azonban ha jól csináljuk, ezek az élő találkozások rendkívül hatásosak – mert nemcsak tudást, hanem empátiát és bevonódást is közvetítenek. Végző soron a cél az, hogy a diákok megértsék az összefüggéseket, érzelmileg is kapcsolódjanak a társadalmi kérdésekhez, és el tudják helyezni magukat a világban – nemcsak passzív szemlélőként, hanem aktív, felelős szereplőként.

A pedagógusok, szülők és közösségi szereplők egyaránt szemléletet formálnak. Hogyan lehet közöttük tudatos összefogást kialakítani a társadalmi jólét erősítése érdekében?

A társadalmi érzékenyítés nem egyetlen szereplő feladata. Közös nevelési ökoszisztéma működik, ahol az iskola, a család és a tágabb közösség kölcsönösen hatnak egymásra. A legjobb az, amikor ezek a hatások nem kioltják, hanem erősítik egymást. A szemléletformálás akkor lesz igazán hatékony, ha közös nyelv és közös célok mentén történik. Ehhez szükség van tudatos párbeszédre – például szülői fórumokra, iskolai műhelyekre, olyan alkalmakra, ahol pedagógusok, civilek, helyi vállalatok, intézmények együtt gondolkodnak arról, milyen értékeket szeretnének közvetíteni. A lényeg nem az, hogy mindenki ugyanúgy gondolkodjon – sőt –, hanem hogy legyen tér a közös felelősségre és cselekvésre.

Zárásként: mit jelent számodra személyesen – és szakmai szinten egyaránt – a társadalmi segítségnyújtás?

Leginkább annak a felismerését, hogy nemcsak a saját életemért vagyok felelős, hanem azokért a rendszerekért is, amelyekben élek, és amelyek másokra is hatással vannak, és így az egyéni döntéseim társadalmi következményekkel járnak – legyen szó fogyasztásról, szavazásról, vagy épp arról, hogyan viselkedem a diákjaimmal. Azt hiszem, hogy az én társadalmi érzékenységem alapja az igazságtalanságok rendszerszintű felismerése. Az emberek lehetőségekhez való hozzáféréseiben drámai eltérések vannak: Az, hogy hova születesz, milyen szerencsés vagy éppen szerencsétlen fordulatok, véletlenül kapott előnyök, illetve hátrányok vannak az életedben. Azt a gondolatot, hogy mindenkinek ugyanazok a lehetőségek adóttak, és ezért jogos ugyanazzal a mércével mérni, mélyen igazságtalannak – sőt, képmutatónak – tartom. Az esélyek és a körülmények annyira különböznek, hogy az azonos mérce alkalmazása – különösen morális, társadalmi vagy teljesítményelvű kérdésekben – igazságtalan. Az igazságtalanságot és a képmutatást alapvetően megvetem – erős szavak, de vállalom. Így aztán az álságos jószágoskodásról sincs jó véleményem: amikor valaki a segítségnyújtást önmaga fényezésére használja, amikor a „giving” csak szerep vagy identitás-branding lesz, egy újabb platform arra, hogy jó emberként tetszelegjünk. Ez szerintem éppen az ellentéte annak a méltóságnak, amiről a valódi segítség szól. Az odafordulás, a segítség, a társadalmi szolidaritás nem „jófejség”, hanem az igazságtalanságokkal szembeni minimális erkölcsi válasz. A segítség számomra melléállás, kapcsolódás, közös tanulás. Ha kíváncsisággal és nyitottsággal közelítünk, akkor talán képesek lehetünk egy kicsit egy igazságosabb világ felé mozdulni – nem hősként, hanem mások felelős társaként.